

ABDAL (الابدال)

Tasavvuf ve İslâmî edebiyat alanlarında kullanılan bir terim.

□ TASAVVUF. Dünya ilgilerinden kurtularak kendisini Allah yoluna adayan ve *ricâlû'l-gayb* diye adlandırılan evliya zümresi içinde yer alan sûfî veya erenler hakkında kullanılır.

Abdal kelimesi Arapça'da, ikisi de "karşılık, birinin yerine geçen" mânalarına gelen *bedel* ve *bedîl* kelimelerinin çoğulu olmakla birlikte, zamanla Farsça ve Türkçe'de tekil mânasında kullanılmış ve Farsça'da "abdâlân", Türkçe'de "abdallar" şeklinde çoğul yapılmış; ayrıca tasavvuf terminolojisinde *abdalla* birlikte, aynı mânada olmak üzere *budelâ* kelimesi de kullanılmıştır. Bu kelimelerden hiçbirisi, sonradan tasavvufun abdal geleneğinde ihtiva ettiği mâna ile Kur'an-ı Kerim'de yer almamıştır. Ancak, hadis diye rivayet edilen ve aşağıda doğruluğu üzerinde durulacak olan bazı sözlerde hem *abdal* ve *budelâ* kelimeleri geçmekte, hem de bunların nitelikleri, sayıları ve yaşadıkları yerlerden söz edilmektedir. Abdal kavramının hicrî üçüncü yüzyıldan itibaren kazanmış olduğu muhteva göz önüne alınarak bu kavrama, "birbirinin yerine geçenler, diledikleri zaman yerlerine aynı şekil ve görünümde başkasını (bedel) bırakarak istedikleri yere gidenler, Peygamber'e yeda *kutb**a vekil (bedel) olanlar" gibi bazı zorlama mânalar yüklenmişse de Arapça'daki *bedel* ve *bedîl* kelimelerinde, tasavvuf kaynaklarının abdalın başta gelen nitelikleri olarak gösterdikleri "ubûdiyet, zühd, riyâzet, inziva, kalb temizliği, velîlik" gibi mânalardan hiçbirisi yoktur. Abdal telakkisi, ilk defa ortaya çıktığı sıralarda, âbid ve zâhidlerle birlikte muhaddis ve fakihler için de kullanılmaktaydı. Nitekim itimada en yakın bilinen abdal hadislerini nakleden Ahmed b. Hanbel, yeryüzünde muhaddislerden başka abdal tanımadığını söylemiştir (bk. İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, s. 329). İmam Şâfiî ve İmam Buhârî'nin de abdal sözünü, beğendikleri kişiler için bir takdir ifadesi olarak kullandıkları rivayet edilir. Abdullâh b. Mübârek, Hâris el-Muhâsibî, Ebû Tâlib el-Mekkî, Serrâc, Kelâbâzî, Sülemî, Kuşeyrî, Gazzâlî, Hücûvî gibi tasavvufun ilk ve en büyük müelliflerinin eserlerinde abdal konusu ya hiç yer al-

mamış veya pek az ilgi görmüştür. Ebû Nuaym'ın *Hilye*'sinde ise sadece hadis olduğu iddia edilen bazı ibareler nakledilmiştir. Ancak abdal telakkisi, çeşitli müelliflerce az çok farklı şekillerde açıklanmış da olsa, bütün tasavvuf zümreleri arasında benimsenmiş ve aynı şekilde değer kazanan *ricâlû'l-gayb* telakkisiyle bütünleştirilmiştir. Buna göre Allah, dünyanın cismanî düzenini sağlamaları için bazı insanların çeşitli görevler üstlenmesini takdir ettiği gibi, âlemdaki mânevî ve ruhanî düzenin korunması, hayırların temini, kötülüklerin giderilmesi için de sevdiği bazı kullarını görevlendirmiştir. Herkes tarafından kolayca tanınmadıkları veya gizli olan hakikatlere, sırlara vâkıf oldukları için *ricâlû'l-gayb* adı verilen bu seçkin kişilerin arasında bir hiyerarşi vardır. Ancak her mertebedeki *ricâlû'l-gayb*ın adları, hiyerarşideki yerleri çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde gösterilmiştir. Meselâ Hatîb'in *Târîhu Bağdâd*'ında (III, 75-76) Kettânî'ye atfedilen en eski rivayetlerden birinde *ricâlû'l-gayb*, aşağıdan yukarıya *nukabâ*, *nücebâ*, *abdal*, *ahyâr*, *umed* (veya *umud*) ve *gavs* şeklinde gösterilirken İbnü'l-Arabî bunları *nücebâ*, *nukabâ*, *abdal*, *evtâd*, *imâmeyn* ve *kutb* şeklinde sıralamış, Âmülî ise bu hiyerarşinin alt tarafına bir de *üme-nâ* eklemiştir.

Tasavvufî kaynaklar, hadis olduğunu öne sürdükleri rivayetlerden de faydalanarak abdalların maddî, ruhî ve ahlâkî özellikleri, güçleri, etkileri, sayıları ve yaşadıkları yerler hakkında oldukça geniş bilgiler vermişlerdir. Buna göre abdallar saç ve sakalları birbirine karışmış, solgun yüzlü, hareketsiz, işsiz güçsüz, çocuksuz, yeryüzünde tek bir dikili ağacı bile bulunmayan ve yalnızca, "kendilerine gösterilen hedefe ulaşmak için katılacakları yarınki yarışa bugünden idman yaparak hazırlanan" kişilerdir. Fudayl b. İyâz'ın, "Bize göre ermiş kişi, çok oruç ve çok namazla değil, ancak gönül zenginliği, kalb temizliği ve insanların iyiliğine çalışmakla ermiştir" anlamındaki sözü (bk. Sülemî, *Tabakât*, s. 10), sonraları abdalın en çok tekrarlanan tanımı olmuş, hatta hadis olarak nakledilmiştir. Gazzâlî de abdal hakkında buna benzer bir tanıtmayı sahâbî Ebû'd-Derdâ'dan nakletmektedir (bk. *İhya*², III, 357). Abdalların ahlâkî ve mânevî şahsiyetleri hakkında geliştirilen tasvirler, gerçekte her müslümada bulunması gereken vasıflardır. Buna

göre abdallar bütün insanlara karşı iyi niyetli, kendilerine kötülük edenleri bağışlayan, ellerindeki başkalarıyla paylaşan, kazâ ve kadere gönül hoşluğuyla boyun eğen, haramlardan titizlikle kaçınan, ibadetlerde ihlâs ve samimiyete önem veren, sevgi, şefkat ve iyi niyet gibi ahlâkî faziletlerle donanmış kişilerdir.

Zamanla gelişen tasavvufî muhayyile, antik felsefeden ve mitolojik unsurlardan da faydalanarak, abdalların evrenin kozmik işleyişinde etkili olduğunu ileri sürmüştür. Kendilerine metafizik bir hüviyet verilen abdallar, bazı müstesna kişiler dışında kimseye görünmezler; zaman ve mekân sınırlarını aşarak diledikleri anda diledikleri yerde bulunurlar. Bol yağmur yağması, bereketin artması, zalimlerin cezalandırılması, belâların kaldırılması gibi konularda Allah'tan ne dileseler geri çevrilmez. Bu sebeple abdallar, sevgilerine ihtiyaç duyulan, gücendirilmelerinden sakınılan kimseler olarak görülmüştür. Abdalların âlem üzerindeki tesir ve tasarruf yetkileri hakkındaki görüş, özellikle İbnü'l-Arabî tarafından daha da geliştirilmiştir. Onun *Hilyetü'l-abdâl* adlı bir risâlesi varsa da bu risâlede abdal kavramı ve abdalların niteliklerine yer verilmemiş, ancak ârif, mürid, zâhid, âbid gibi tasavvuf ehlinin takip etmeleri gereken hüküm ve *samt* (suskunluk) kavramlarının tasavvuftaki mâna ve önemi üzerinde durulmuştur. *Ricâlû'l-gayb* ve özellikle abdal konusunu etraflı bir şekilde ele aldığı asıl eseri *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'sidir. İbnü'l-Arabî'ye göre, Allah yedi iklimi yedi abdal vasıtasıyla korur. Yedi semanın ruhaniyeti bunlara bağlıdır ve her abdal gücünü, her biri yedi semanın birinde bulunan peygamberlerden alır ki bunlar İbrâhim, Mûsâ, Hârûn, İdrîs, Yûsuf, İsâ ve Âdem'dir. Ayrıca peygamber Yahyâ da İsâ ile Hârûn arasında gidip gelerek bu peygamberlerden aldığı hakikatleri yedi abdalın kalbine indirir. Haftanın yedi gününde olacak olayların yedi iklim ve yedi peygamber vasıtasıyla abdalların tasarrufuna verildiğini söyleyen İbnü'l-Arabî, yedi abdalın adlarının Abdülhay, Abdülhalim, Abdülmürîd, Abdülkâdir, Abdülkâhir, Abdüssemî ve Abdülbâsir olduğunu belirtmek suretiyle bunlara bir nevi metafizik nitelikler ve güçler tanıtmış olur (bk. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, II, 376 vd.). Bu yedi abdal, yaygın telakkiye göre insanların imda-

dına koşarak belâları kaldırma, sıkıntıları giderme gücü ve görevini taşıdıkları için, **abdâlân-ı Hızır** diye de adlandırılmışlardır. Esasen ilk dönemlerden beri, gizli güçlere sahip ve sırlara vâkıf olduklarına inanılan abdalların Hızır, İlyas, Mehdi gibi gizli şahsiyetlerle ilgili bulundukları öne sürülmüş, melâmet ehlinin gizli velîler (ahfiyâ) inancı abdalları daha da esrarengiz hale getirmiş, hatta bizzat abdalların dahi birbirlerini tanımadıkları veya ancak üst tabakada olanların alttakileri tanıyabildikleri söylenmiştir. Hadis olduğu öne sürülen rivayetlerde abdalların sayıları hakkında 7, 30, 40, 60, 70, 80 gibi farklı rakamlar verilmekte, bu farklılığa sonraki müelliflerde de rastlanmaktadır. Bu hususta öteden beri benimsenen ve halen de yaygın bulunan en eski telakkî, abdalların sayısını kırk olarak gösterir. Süyûtî, ricâlû'l-gaybdan olan abdal, nücebâ, evtâd ve kutb hakkındaki hadislerin doğruluğunu savunduğu *el-Habe-rû'd-dâl* adlı eserinde kırk abdal görüşünü benimsemiştir. Pek yaygın olmayan bir görüşe göre bu kırk abdalın yirmi ikisi erkek, on sekizi kadındır. Yine fazla önemsenmemiş bir rivayette kırkı erkek, kırkı kadın olmak üzere seksen abdalın söz edilir. İbnü'l-Arabî, Seyyid Şerîf gibi bazı müellifler de yedi abdal görüşünü benimsemişlerdir. Bâyezîd-i Bistâmî, "Sen yedi abdalın birisin" diyenlere, "Hayır, yedisi de benim" demiştir (bk. İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, s. 345).

Abdallar hakkında ortaya atılmış hadislerin belli başlıları, bu esrarengiz insanların Suriye ve Irak ahalisinden olduklarını belirtmektedir. Süyûtî'ye göre kırk abdalın yirmi ikisi Suriye'de, on sekizi Irak'ta ikamet eder. Başka bir rivayette ise abdalların kırkının da Suriye'de olduğu kaydedilmiş ve bunların yirmi beşi Humus'ta, on ikisi Şam'da, üçü de Beysân'da gösterilmiştir. Abdalların bu suretle bir iki ülkede veya bir ülkenin değişik şehirlerinde gösterilmesi, bu bölge halkı için bir şeref sebebi sayılmış, bu yüzden öteki bazı ülkelere de böyle bir şeref kazandırabilmek için, abdalların dışında başka faziletli ve mânevî nüfuz sahibi uluların da buralarda bulunduğu söz edilmiştir. Hadis olarak nakledilen bazı rivayetlere göre abdalların Suriye'de ikamet etmesine karşılık, **nukabâ** Mağrib'de, **nücebâ** Mısır'da veya Yemen'de, **ahyâr** Irak'ta, **gavs** (kutb) da Yemen veya Mekke'de

bulunmaktadır. Sülemî'nin *Tabakât*'inde (s. 243) yer alan başka bir rivayete göre ise abdallar Şam'da, nücebâ Yemen'de, ahyâr da Irak'ta bulunur.

Başta mutasavvıflar olmak üzere abdal telakkisini benimseyenlerin dayanak kabul ettikleri hadisler, Enes b. Mâlik, Ubâde b. Sâmit, Abdullah b. Ömer, Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Avf b. Mâlik, Ebû Saîd el-Hudrî ve Muâz b. Cebel gibi sahâbîlerden rivayet edilmiştir. Önemli bir kısmı Hz. Peygamber'in sözü (merfû hadis), bazıları da Hz. Ali ve Ebû'd-Derdâ'nın sözü (mevkuf hadis) olarak nakledilen bu rivayetlerin hiçbirisi, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i dışındaki güvenilir hadis mecmualarında yer almamıştır. *Müsned*'deki hadisler, senedlerinde zayıf râviler bulunduğu gerekçesiyle tenkit edilmiştir (bk. Heysemî, *Mecma' u'z-zevâ'id*, X, 62-63; Sââtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, XXI, 192). Öteki rivayetlerin yer aldığı Abdürrezzâk'ın *Muşannef*'i, Bezzâr'ın *Müsned*'i, Taberânî'nin *Mu'cem*'leri, İbn Adî'nin *el-Kâmil*'i, Ebû Nuaym'ın *Hilye*'si, Hakîm et-Tirmizî'nin *Nevâdirü'l-uşûl*'ü, Dârekutnî'nin *Kitâbü'l-Ecvâd*'ı, Sülemî'nin *Sünenü's-süfüyye*'si, Deylemî'nin *Müsnedü'l-firdevs*'i gibi kitaplarsa, güvenilirlik bakımından başlıca dört tabakaya ayrılan kaynakların ancak üçüncü ve dördüncü tabakalarında gösterilebilmiştir. Bu sebeple söz konusu hadislerin büyük bir kısmı veya tamamı Şeybânî, İbnü'l-Cevzî, İbnü's-Salâh, İbn Teymiyye, Zehebî, İbn Hacer, Sehâvî gibi titiz muhaddisler ve kelâmcılar tarafından sened veya metin tenkidine tâbi tutularak reddedilmiştir.

Abdal hadislerinin sıhhat derecesine kavuşmamış olması, bu telakkinin kaynağının Ehl-i sünnet dışında aranmasına yol açmıştır. Nitekim Peygamber ve ashaptan gavs, kutb, evtâd, nücebâ vb. ricâlû'l-gayba ilişkin hiçbir söz nakledilmediğini, seleften bazılarının Hz. Peygamber'den rivayet ettikleri abdala dair sözün ise zayıf bir hadis olduğunu belirten İbn Teymiyye, ricâlû'l-gayb olduğu söylenen bazı insanlara onları Allah'a ortak gösterir gibi-olağan üstü yetkiler ve güçler nisbet etmenin İslâm akidesiyle bağdaştırmayacağını, bu tür bir anlayışın daha çok hristiyanların ve aşırı Şîî fırkaların akîdelerini yansıttığını belirtmektedir (bk. *Minhâcû's-sünne*, I, 21-22; *Mecmû' u'l-fetâvâ*, XI, 437-443). Aynı görüşü İbn Teymiyye'den daha açık ve kesin bir dille savunan İbn

Haldun, **hulûl** ve **vahdet** gibi **kutb** ve **abdal** telakkisinin de ilk defa Irak sûfilerinde İmâmîyye ve Râfîzîlik etkisiyle ortaya çıktığını, sûfilerin, Şîî fırkalardaki **imama** karşılık **kutbu**, **nukabâya** karşılık da **abdali** benimsemek suretiyle Şîa'yı taklit ettiklerini ifade etmektedir (bk. *Muqaddime*, s. 291, 446). Ahmed Emin, Kâmil Mustafa eş-Şeybî, J. Chabbi gibi çağdaş araştırmacılar, İbn Haldun'un görüşünü benimsemişlerdir. Bunlardan Chabbi, abdal geleneğini açıklayan ilk kaynaklardan olan Câhiz'in *Kitâbü't-Terbî' ve't-tedbîr*'inde, o zaman (III./IX. yüzyıl) abdal doktrinini İslâmî çevrede ilk defa kullanmaya başlayan Şîîler'in Râfîzî koluna hücumunu, dilci İbn Sikkî'tin **abdali** terimi hakkında *Lisânü'l-'Arab*'da yer alan açıklamasını (XI, 49), ayrıca Şîî oldukları bilinen İhvânî Safâ'nın *Resâ'il*'inde **abdali** kelimesi hakkında İsmâilî anlayışla yapılan açıklamayı da gerekçe göstererek, bu telakkinin Sün-nî kesime İsmâîlîlik, Karmatîlik ve aşırı Şîî fırkalardan geçtiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, Ahmed b. Hanbel gibi şeriâtın zâhirine sıkı sıkıya bağlı bir hadis ve fıkıh âliminin abdal hadisini doğru kabul ederek eserine alması, İbn Teymiyye'nin, son derece titiz bir tenkitçi olmasına rağmen, İbn Hanbel'in naklettiği hadisin mevzû olduğunu söyleyememesi, İbn Teymiyye ve İbn Haldun gibi bazı istisnalar dışında, hemen bütün âlim ve mutasavvıfların abdal telakkisini benimsemiş veya en azından tenkit etmemiş olmaları, bu telakkinin, esas itibarıyla, Şîa'dan ya da Ehl-i sünnet dışı başka bir kaynaktan geldiği görüşünü şüphe ile karşılamak için yeterli sebeplerdir. Fuad Köprülü de, daha milâdî X. yüzyılda, Sâlimiyye ve Hanbeliyye fırkaları arasında bu telakkinin klasik bir mahiyet almış olduğunu ileri sürerek İbn Haldun'un yukarıdaki görüşünü isabetsiz bulmuştur (bk. "Abdal", *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, 25). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, ilk devirler Ehl-i sünnet âlim ve mutasavvıflarının abdal anlayışları İbnü'l-Arabî'nin anlayışından, özellikle XIV. yüzyıldan itibaren baş gösteren ve XX. yüzyıl başına kadar devam eden heterodoks (Râfîzî) abdalların hayat tarzlarından tamamıyla farklıdır. Nitekim abdal telakkisinin ilk defa ortaya çıktığı sıralarda, âbid ve zâhidlerle birlikte muhaddis ve fakihler için de kullanıldığına yukarıda işaret edilmişti.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 112; V, 322; VI, 316; Ebû Tâlib el-Meklî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, I, 66; Serrâc, *el-Lüma'* (nşr. Abdülhalim Mahmûd-Tâhâ Abdülkâdir Server), Kahire 1960, s. 40; İhvân-ı Safâ, *Resâ'il*, Beyrut 1376-77/1957, I, 376-377; Sülemî, *Tabakâtü's-şüfiyye* (nşr. Nüreddin Şerîbe), Kahire 1389/1969, s. 10, 51, 243; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliya'*, Kahire 1394-99/1974-79, I, 8-9; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Kahire 1349/1931 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), III, 75-76; Gazzâlî, *İhyâ'*, Kahire 1332 — Beyrut 1402-1403/1982-83, III, 357; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, Dimaşk 1330, I, 59; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü'l-İblîs*, Kahire 1368 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), s. 329, 345; Baklî, *Şerh-i Şahtiyât*, Tahran 1968, s. 25; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (nşr. Osman Yahyâ — İbrâhîm Medkûr), Kahire 1392-1402/1972-83, II, 376-384; a.mlf., *Hilyetü'l-abdâl* (*Sittü resâ'il mine't-türâsi'l-'Arabî el-İslâmî* içinde, hazırlayan Abdüllatif Muhammed el-Abd), Kahire 1402/1982, s. 43-57; *Lisânü'l-'Arab*, "bdl" md.; İbn Teymiyye, *Minhâcüs-sünne*, Bulak 1321, I, 21-22; a.mlf., *Mecmû'u'l-fetâvâ* (nşr. Abdurrahman b. M. b. Kâsım), Riyad 1381-86, XI, 433-445; XXVII, 497-500; a.mlf., *Mecmû'a-tür-resâ'il* (nşr. M. Reşid Rızâ), Beyrut 1403/1983, I, 60-62; Haydar b. Ali el-Amûlî, *Kitâbü Naşî'n-nüşûs* (Hakîm et-Tirmizî'nin *Hatmü'l-evliya'*ı ekinde, neşreden Osman İsmâil Yahyâ), Beyrut 1965, s. 504-505; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, Kahire 1311 — Beyrut, ts. (Dârü İhyâ't-türâsi'l-Arabî), VIII, 385-387; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, Beyrut 1967, X, 62-63; İbn Haldûn, *Mukaddime*, Kahire, ts. (Dârü's-Şa'b), s. 291, 446; *Ta'rîfât*, "büdelâ" md.; Süyûtî, *el-Haberü'd-dâl 'alâ vücûdî'l-kuṭb ve'l-evṭâd ve'n-nücebâ' ve'l-abdâl*, Beyrut 1983, II, 241-253; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, Kahire, ts., II, 307; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 145-148; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, Beyrut 1351/1932, I, 27-28; Sââtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, Beyrut, ts. (Dârü İhyâ't-türâsi'l-Arabî), XXI, 192; Ahmed Emin, *Ḍuḥâ'l-İslâm*, Beyrut, ts., III, 345-346; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eş-Şıla beyne't-taṣavvuf ve't-teşeyyû'*, Bağdad 1964, II, 155; R. A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, Cambridge 1980, s. 194-195; Elbânî, *Silsiletü'l-ahâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, Dimaşk 1399, II, 339-341; M. Fuad Köprülü, "Abdal", *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, 23-27; I. Goldziher, "Ebdâl", *IA*, IV, 3-4; a.mlf.—H. J. Kissling, "Abdâl", *Et*² (Fr.), I, 97-98; a.mlf.ler, "Abdâl", *UDM*, I, 343-344; J. Chabbi, "Abdâl", *EI*, I, 173-174.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

□ EDEBİYAT. Mevcut bilgilere göre *abdâl* tâbiri, büyük bir ihtimalle XII-XIV. yüzyıllardan başlayarak İran'da yazılmış olan edebî metinlerde "derviş" mânâsında kullanılmıştır. XIV. yüzyılda İran sahasında *abdâl* tâbiri ile, *Kalenderler*'e benzeyen serseri dervişler kastediliyordu. XV. yüzyıl metinlerinde ise, kelimenin "mecsup, divane" mânâsına geldiği görülmektedir. *Abdal*, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda daha ziyade "serseri" ve "dilenci derviş" mânâsında kullanılmıştır.

Abdal tâbiri, Anadolu Türkleri arasında İran'dan daha çok yaygındır. XIV. yüzyıla ait edebî vesikalardan anlaşıldığına göre, bu yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'da *abdâl* lakaplı dervişlerin çoğaldığı görülmektedir. *Abdal* Mûsâ'da olduğu gibi *abdâl* lakabı bazan ismin başına, Kumral *Abdal*'da olduğu gibi bazan da sonuna gelmektedir. XV. yüzyıl başlarında yazılmış olan *Kırk Vezir Hikâyesi*'nde, "serseri derviş" mânâsında *abdallardan* bahsedildiği gibi, eş anlamlı olarak *ışık* kelimesi de kullanılmaktadır. Aynı yüzyıl sonlarına ait başka bir eserde ise *abdâl*, "torlak" karşılığı olarak kullanılmıştır. *Abdal* tâbirinin daha sonraları "kalender" veya "haydar" yerine de kullanıldığı görülmektedir. XVIII. yüzyılda ise bu tâbir önemini kaybetmiştir.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluşundan sonra Yeseviyye ve Kaleriyye gibi tarikatlarla Türkmen kabileleri arasındaki Alevî-Bâtınî cereyanların ve diğer birtakım karışık akîdelerin kısmen millî, kısmen mahallî bazı an'anelerin de tesiriyle, XIII. yüzyılda Anadolu'da Babâilik adı altında siyasi ve sosyal bir isyan hareketine sebep oldukları tarihî bir vâkiadır. Fuad Köprülü'ye göre, Anadolu *abdalları* (*abdâlân-ı Rûm*) da Babâilik cereyanının daha sonraki görünüşünden başka bir şey değildir. Anadolu *abdalları*, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda, gaziler (veya alp-erlenler), ahîler ve bâciyân-ı Rûm ile birlikte büyük hizmetleri görülen dördüncü sosyal zümredir. *Abdalân-ı Rûm*, Âşıkpaşazâde'nin sözünü ettiği heterodoks (Râfizî) dervişlerdir. XIV. ve XV. yüzyıllarda başka adlar ile de zikredilmekle beraber, daha çok *abdâl* ismi ile anılan, akîdeleri bozuk serseri dervişlerin halk arasında büyük ün kazandıkları görülmektedir. Şair Vâhidî, 1522'de tamamladığı *Hâce-i Cihân ve Neṭice-i Cân* adlı eserinde Anadolu *abdallarını*, *Kalenderler* ile *Haydarîler* arasında mühim ve ayrı bir zümre olarak göstermiştir. Onun verdiği bilgiye göre bunlar sırtlarında bir tennüre, âdetâ yarı çıplak dolaşır, yalınayak ve başları açık gezerlerdi. Bellerinde yün örgü bir kuşak, omuzlarında Ebû Müslim nacağı, ellerinde Baba Şücâ' çomağı, kav, çakmak ve iki cür'adân, tahtadan bir sarı kaşık ve keşkül vardı. Vücutlarında yanık yerleri, dövme zülfikar resimleri veya Hz. Ali'nin ismi, pazularında yılan şekilleri yer alır, ellerinde tef, kudüm, boynuz

gibi müsiği âletleri bulunurdu. Osman Baba'yı ve Baba Şücâ'ı tarikatın büyüklükleri olarak tanırlar, muharrem ayında Kerbelâ şehitlerinin matemini tutarlardı. Sakalları, kaşları traş edilmiş olan bu zümre mensupları şeriat hükümlerine uymamakla kalmayıp şeriat ehline de düşmanlık gösterirlerdi.

Abdalların Anadolu'daki en mühim merkezleri Seyyid Gazi Tekkesi idi. Nitekim Latîfî'nin çeşitli kayıtları, Seyyid Gazi Dergâhı'nın *abdalların* merkezi olduğunu açıkça gösterdiği gibi, Âşık Çelebi'nin şair Yetimî hakkındaki başka bir kaydı da aynı hususu doğrulamaktadır. Kanûnî Süleyman İran seferinden döndükten sonra, 1556-58 yılları arasında Seyyid Gazi Tekkesi'ni *abdallar*dan temizletmiş, bunlardan bazıları Kütahya Kalesi'nde hapsedilmiş, bir kısmı etrafa dağılmış, ancak "sünnet ehli" olduklarına halk tarafından şahitlik edilenler serbest bırakılmışlardı. Bununla birlikte 1572'den itibaren, önce bazı tâvizler vererek tekrar Seyyid Gazi Tekkesi'ne yerleşmeye başlayan bu *abdallar*, zamanla çoğalarak eskiden olduğu gibi kendi âdet ve yaşayışlarını burada da sürdürmüşlerdir. Bektâşiliğin kuvvetlenmesi üzerine, XVI. yüzyılın ortalarından sonra *abdalların* Hacı Bektaş'ı büyük bir veli olarak tanıdıkları görülmektedir.

Kâtip Çelebi'nin Seyyid Gazi Tekkesi'nde Bektâşî *abdallarının* oturduğunu kaydetmesi, Ankara'da Kayaş civarında Hüseyin Gazi Tekkesi ile Yakub Tekkesi'nin *abdallara* mahsus olduğunu belirtmesi, Evliya Çelebi'nin de hem Seyyid Gazi, hem de Hüseyin Gazi tekkelelerini Bektâşî tekkeleri olarak göstermesi, Bektâşiliğin XVII. yüzyılda diğer birçok Râfizî zümreleri ile birlikte *abdalları* da içine aldığı en büyük delildir. XVIII. yüzyılda ise Bektâşî *abdalları* tâbirinin yayıldığı, *abdâl* tâbirinin Bektâşî kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanıldığı, eski *abdâl* türbe ve tekkelerinin Bektâşîler tarafından ele geçirildiği görülmektedir. Böyle olmasına rağmen, yani XVII. ve XVIII. yüzyıllarda *abdâl* zümrelerinin Bektâşîlik içinde eritilerek temsil olunmasından sonra da *abdâl* topluluklarından bir kısmının, şehir Bektâşiliğine karışmayarak köylerde yaşayan heterodoks Alevî zümreleriyle birleştiği anlaşılmaktadır. Üçüncü bir kısım ise "secte" (cemaat) halinde Anadolu'nun çeşitli sahaslarında köyler kurarak yerleştiği, nihayet dördüncü